◆ Коом жана акча

Бишкек, капчыгың кандай, каражатың канча?

Айрым бир эксперттердин пикирлери боюнча биздин өлкөдөгү финансы булактарынын басымдуу бөлүгү өлкөнүн башкы жана ири муниципалитети болгон Бишкекте жүгүртүлөт. Ошол эле учурда азыр белгилүү болгондой, шаарда өткөн жылдын бюджети аткарылбай калып отурат. 2010-жылга бюджеттин чыгаша бөлүгү 5 миллиард 530 миллион 998 миң сом суммада бекитилсе, иш жүзүндөгү аткарылышы 4 миллиард 457 миллион 556 миң сом болуп, бюджеттин аткарылбаган суммасы 1 миллиард 73 миллион сомду түзгөн. Бул маалыматты биринчи вице-мэр Мурат Исмаилов журналисттерге берди.
Бул эмнени билдирет? Чынында эле өлкөдөгү форс-мажордук шарттар бюджетти аткарууга мүмкүндүк бербедиби же негизи "акжолчулардан" турган мурдагы шаардык бийлик башындагылар өз партиясынын лидери К.Бакиевге жагыныш үчүн реалдуу эмес сумманы мойнуна алып алганбы? А быйылкы бюджет канчалык реалдуу түзүлүшү мүмкүн?

Артык кылабыз деп «тыртык» кылышканбы, же бюджеттин «жыртыгынын» себептери

Биринчи вице-мэрдин айтуусу боюнча борбордун бюджетинин аткарылышына апрель революциясынан да бакиевдик бийликтин акыркы жылдардагы "революциялык реформалары" көбүрөөк зыян келтириптир. Өткөн бийлик мактап жаткан жаңы Салык кодексинин күчүнө кириши менен сатуулардан түшүүчү салыктан пландагы 2 миллиард 90 миллион сомдун ордуна 1 миллиард 177 миллион сом гана алыныптыр. Бул аталган кодекске ылайык, сатуулардан салыкты ишканалардын катталган жери боюнча төлөөгө тийиш болуп калган. Анын 50%ы республикалык бюджетке, калган жарымы жергиликтүү бюджетке түшөт. Натыйжада салыктын бул түрүнөн улам борбордун бюджети дээрлик 900 миллион сомго "жеңилдей" түшкөн. Финансылык эксперт Зоотбек Кыдыралиевдин пикири боюнча мурда салыктын бул түрү шаардын бюджетинин 30%ына чейинин түзгөн.

Экинчи бир кедергисин тийгизген нерсе - салыктардын түрүн азайтуу деген шылтоо менен жергиликтүү бюджетти бир катар салык булактарынан ажыратылышы. Мисалы, мурда борбор шаардын бюджетин салыктын 16 түрү толуктап турса, жогоруда айтылгандай, реформалардан соң алардан 2 гана түрү калган - мүлккө салык жана жер салыгы. Жыйымдардан да эки түрү - таштандыларды жогултуу үчүн жана автомашинаны токтотуу үчүн жыйымдар гана жергиликтүү бюджетке төлөнөт.

Муниципалитеттин казынасынын жардыланышына жаңы бийликтин да "салымы" бар. Анткени 2010-жылдын майында кабыл алынган мыйзам менен "Мамлекеттик каттоо жөнүндө" мыйзамга өзгөртүүлөр киргизилген. Ага ылайык, милдеттүү эмес нотариалдык тариздөө каралган. Натыйжада турак жай обьектилерин же автомашинаны сатуу-сатып алууда нотариалдык тариздөөсүз эле мамлекеттик каттоо органында же МАИде тариздөөгө мүмкүн болуп калган. Бул Бишкектин бюджетинин дагы 100 миллион сомго "жеңилдешине" алып келди. А мурда нотариуста тариzделгенде мамлекеттик пошлинанын 50%ы республикалык бюджетке, калган жарымы жергиликтүү бюджетке түшчү.

Планда каралгандан дагы 100 миллион сомдой түшпөй калган каражат инвесторлордун жер участокторун сатып алууга жана инвестицияларды салууга кызыкпай калгандыгынан улам болгон. Демек, муну апрель революциясынан кийинки башаламандыктардын "активине" кошуп койсок болчудай.

Мына ушул эле себептен улам бюджеттин дагы бир булагынан түшө турган акча каражаттары азайды. Милдеттүү жана ыктыярдуу патенттөө менен иш жүргүзгөн бизнес обьектилеринен 1 миллиард сомдон ашуун каражат түшүүсү пландаштырылса, иш жүзүндө 29 миллион сомго аз болуп калды. Алардын ичинен белсемдүү салым кошкондору казинолор (орто эсеп менен 1 казино айына 4 миллиондой сом салык төлөөчү) , сауналар, дискотекалар, оюн клубдары болуп келген. Өткөн жылы алардын негизги кардарлары болушкан кошуна Казакстандан келишкендер жана биздин ири чиновниктер менен бизнесмендерибиз мындай жол менен азыраак "эс алышып" калышты окшойт.

Бакиевдик бийликтин чиновниктери алына жараша иш кылышпастан бюджетти бекитүүдө өсүү темпи 30%га жетет деп пландаштырышкан. Азыр бюджет жана финансы боюнча эксперттер белгилеп жатышкандай, бул өтө ашырылган, реалдуу эмес көрсөткүч болгон. Демек, апрель революциясы болбосо деле аткарылмагы күмөн экен. Жалпысынан 1 млрд. 300 млн. киреше алынбай калган.

Сүрөт «Слово Кыргызстана» гезитинин архивинен алынды

Шаар башчылары үстүбүздөгү жылга кандай карашууда?

Мына ошондуктан үстүбүздөгү жылдын бюджетин аткарууда да ушундай проблемалар келип чыкпашы үчүн М.Исмаилов шаардын ишканаларынын пайдадан салыгынын 35%ын, резидент эместердин кирешелерине салыктардын 35%ын, милдеттүү патенттөөдөн түшкөн кирешелердин 100%ын муниципалитетке берүү керек деп эсептейт.

Шаардык кеңештин бюджет жана финансы боюнча туруктуу комиссиясынын төрагасы Марат Аманкулов да өткөн жылдагыдай 30% өсүш коюу реалдуу эместигин, ошондуктан быйылкы жылдын бюджетин бекитүүдө реалдуу цифраларды коюу зарылдыгын айтат.

Анын пикири боюнча, абалдан чыгууда мыйзамдарга ылайык бюджеттин ачыктыгына жетишүү зарыл. Ошону үчүн бюджеттик угуулар өткөрүлүүдө. Аларда калктын өкүлдөрүнө бюджеттин каражаттарын жумшоодо эмнелерге приоритеттер берилип жаткандыгы боюнча маалыматтар берилип, элдин сунуштары эске алынмакчы. Өткөн жылдын октябрь айында шаардын төрт районунда, анын ичинен жаңы конуштарда да жолугушуулар өткөрүлдү. Натыйжада 360тан ашуун билдирмелер келип түшкөн. Алар комиссияга берилгенден кийин багыттары боюнча бөлүнүп иштелип чыгууда. Эми февраль айында дагы бир жолу угуулар өткөрүлүп, ошондон кийин шаардык кеңештин жыйынында бюджеттин акыркы варианты каралмакчы. Кошумчалай кетсек, бул, албетте, мыйзамды бузуу болуп эсептелинет. Анткени жергиликтүү бюджеттер жыл башталганга чейин бекитилиши керек. А бизде "боло берет кыргызда" дегендей, мыйзамдын бул жобосу дайыма аткарылбай, революциянын жыты чыга элек былтыркы жылы да Бишкектин бюджети март айында араң бекитилген.

Үстүбүздөгү жылдын бюджетинин азыркы долбоорунда чыгаша бөлүгү - 6 миллиард 350 миллион 600 миң сом. Бирок аны аткарууда канчалык реалдуу экени азырынча белгисиз. Ошол эле учурда шаардык кеңештин бюджет жана финансы бөлүмүнүн башчысы Динара Алымкулованын маалыматы боюнча киреше бөлүгү 5 млрд. 43 млн сом. Тагыраак айтканда чоң дисбаланс бар. З.Кыдыралиевдин пикири боюнча жергиликтүү бюджеттер дефицитсиз болушу керек.

Шаар бийликтеринин башын ооруткан негизги нерсе - шаардык кызматтардын керектөөлөрү жана борбордун айланасында пайда болгон 47 жаңы конуштун, аларда жашаган 300 миң адамдын социалдык маселелери. М.Аманкуловдун пикири боюнча, шаардык кызматтардын керектөөлөрүн эптеп жабууга болсо, жаңы конуштардын маселелерин чечүүгө муниципалитеттин бюджетинин алы жетпейт. Анткени алар олуттуу каражаттарды талап кылат. Мисалы, шаардын жогорку зонасында суу жетишпесе, ылдыйкы зонасында, тескерисинче, жер астындагы сууларды кетирүү проблема. Борборунда автомашиналарды коюучу жайларды куруу. бакчаларды, мектептерди куруу керек. Анткени шаар калкы жыл санап өсүүдө.

Убаданы А.Атамбаев берди, аткарганы И.Өмүркуловго тийди

Өкмөт башчысынын убадасы боюнча үстүбүздөгү жылдын май айынан баштап мугалимдерге, медициналык кызматкерлерге, маданият жана искусство кызматкерлерине, дене тарбия жана спорт кызматкерлерине, техникалык тейлөө персоналына жана 1-сентябрдан баштап кичи тейлөө персоналына эмгек акылар кескин жогорулатылмакчы.

Бишкек шаарында бюджетниктердин бул категорияларына эмгек акылар башка региондордогудай болуп, республикалык бюджеттен эмес, шаардын бюджетинен төлөнүп келген. Азыр Бишкекте 15 миң билим берүү кызматкери, анын 8800 педагог, 12 миңдей медицина кызматкери, 1500дөй искусство, маданият, спорт кызматкерлери жана техникалык тейлөө персоналы, кичи тейлөө персоналы бар. Эми шаар алардын эмгек акыларын көбөйткөндө кошумча булактарды издөөгө аргасыз болууда.

Эксперт З.Кыдыралиев жаңы өкмөттүн бюджеттин кирешесин эки эсеге көбөйөт деген убадасы реалдуу экенин айтат. Бул коррупцияны азайтуу, бюджеттик каражаттарды уурдоолорду, максатсыз пайдаланууларды азайтуу керек. Ал билим берүү, саламаттыкты сактоо тармактарынын кызматкерлерине эмгек акыларды төлөөнүн жергиликтүү бюджетке жүктөлгөнүн мыйзамсыз деп эсептейт. Анткени ал республикалык бюджеттин ыйгарымдары. Конституцияда жергиликтүү бийлик органдары алар тиешелүү финансылык камсыз болгон учурда гана мамлекеттик ыйгарымдарды аткара ала тургандыгы көрсөтүлгөн.

Мына ушундай оош-кыйыштардан улам борбордун бюджетинин 30 пайызы билим берүү менен саламаттыкты сактоо тармактарына кетет. Эгер алар мыйзамда көрсөтүлгөндөй, республикалык бюджеттен финансыланса, муниципалитеттин канчалаган каражаты үнөмдөлмөк да шаардын муктаждыктарына жумшалмак.

Ошондуктан активдүү бизнестин көбү жайгашканы менен Бишкектин бийликтери финансы булактарынын ар кандай кошумча түрлөрүн издөөгө аргасыз болуп келишет. Алардын бири муниципалдык заемдор. 2008-жылы 200 млн. сомго бир транш чыгарылды, ага шаардык транспорт агенттиги үчүн автобустар сатылып алынган. 2010-жылы 225 млн. сомго дагы бир транш чыгарылып, ага бир катар көчөлөрдөгү жолдор жасалган. Бул баалуу кагаздарга негизинен Социалдык фондунун бош каражаттары гана тартылууда. Алар алгачкысында 4% үстөк пайыз менен алынса, кийинкилериники 7% болгон. Ошол эле учурда жолдорду оңдоого жана транспорт каражаттарын сатып алууга жумшалган бул каражаттардын тез кайтарымы боло тургандыгы күмөн.

Мисал үчүн айта кетсек, Москвада 5 жыл мурда 1,5 млрд. долларга муниципалдык баалуу кагаздар чыгарылып, алар коммерциялык долбоорлорго салынгандыктан, кирешелүүлүгү банк депозиттериникиндей эле болгон. Бизде да мындай кылууга мыйзам жол берет, бирок муниципалитет азырынча, көйгөйлүү маселелерди чечүүгө жумшоого аргасыз болууда. Ошол эле учурда коррупциядан улам мына ушундай сатып алуулар же жол куруу, аны ремонттоо иштерин аткаруу учурунда канчалаган каражаттар "шапке" катарында жергиликтүү чиновниктердин "папкелерине" түшүп калып жатат. А аларды үстөк пайыздары менен кайтаруу кайрадан эле шаар бюджетине түшүүдө.

Мына ушундан уламбы, мурдагы финансы министри Ч.Имашев өкмөттүн 26-январдагы жыйынында айрым муниципалитеттердин башчылары бюджеттик финансылоодо приоритеттүү эмес багыттар менен алектенип жатышканына наразылыгын билдирди.

Абалдан чыгуу үчүн М.Исмаилов азыр республикалык бийликтен кирешеге салыктан 35%ын, резидент эместерге салыктан 35%ын, банк аманаттарына үстөк пайыздарга салыктын 35%ын, милдеттүү патенттин 100%ын сурап жатышканын айтты. Мында мамлекет үчүн да пайдалуу болмок. Анткени жергиликтүү бийликтер алардын ачык иштешин көзөмөлдөй алмак.

Мырзакат ТЫНАЛИЕВ,
"Кыргыз Туусу"